

MED AFSÆT I RESULTATER FRA PHD AFHANDLINGEN:
"MORALSK STRESS - EN ARBEJDSLIVSANALYSE AF PSYKISK
ARBEJDSMILJØ, DELTAGELSE OG
RETFÆRDIGGØRELSESPROCESSER BLANDT HØJTUDDANNEDE
VIDENSARBEJDERE I DANMARK"

SELVCENSUR, MORAL OG STRESS

PELLE KORSBÆK SØRENSEN, PHD
AALBORG UNIVERSITET, KØBENHAVN
ADJUNKT, INSTITUT FOR SOCIOLOGI OG SOCIALT ARBEJDE

Værdier i arbejdslivet

- Baggrund: Når medarbejdere har et **værdisæt**, der bygger på deltagelse og brug af viden
- Dilemma: Hvis de **moralske fordringer ikke kan udleves**
- Spørgsmål: Hvad er de samfundsmæssige konsekvenser? Og hvad kan **de personlige konsekvenser*** være?

*Note: Dette oplæg blev givet på Stressbehandlingskonferencen 2017 som et tværfagligt samarbejdsoplæg mellem Pelle Korsbæk Sørensen og Nadja U. Prætorius med et fælles fokus. Disse slides skal ses i sammenhæng med Prætorius' oplæg, der netop fokuserer på behandlingsaspekter og konsekvenser baseret på hendes viden fra praksis og forskning

Ytringsfrihed og arbejdsliv

- Folketingets ombudsmand har fokus på emnet (Kronik i Jyllandsposten, maj 2016)
- Kilde: 'Hvordan sikrer vi offentligt ansattes ytringsfrihed?' Ombudsmanden, kronik i Jyllandsposten, d. 16. maj 2016
- Ombudsmanden beskriver, at der findes meget god offentlig ledelse på området, og langt de fleste situationer 'går efter bogen'. Men det er ikke altid
- Se også 'Vejledning for offentligt ansattes ytringsfrihed' (Ny version, oktober 2016)

Kritisable forhold

- Fagbevægelsen har lavet egne undersøgelser blandt medlemmer
- FTFs medlemmer: Tidligere FTF undersøgelser viser, at **knap 4 ud af 10 FTF'ere** har oplevet forhold på den nuværende eller tidligere arbejdsplads, som har været af en sådan art, at de synes, at offentligheden burde have kendskab til forholdene (Kilde: FTF 2012)
- Fx FOA og DSR har også lavet undersøgelser

Ytringsfrihedsundersøgelse

- Min undersøgelse* blev udsendt i samarbejde med Magisterbladet. Respondenterne var en særligt udvalgt gruppe af erhversaktive, højtuddannede vidensarbejdere (medlemmer af DM). **1700 svarede på det internetbaserede elektroniske spørgeskema** (svarprocent 30%). De fleste er offentligt ansatte, men 23% svarer, at de er privatansatte. Ca. 10 % har ledelsesansvar. Der er gennemført en repræsentativitetsanalyse
- Et samarbejde med Dansk Magisterforening (DM)

* Undersøgelsen blev udarbejdet som en del af min phd-afhandling, der blev gennemført på Roskilde Universitet, Institut for Samfund og Globalisering, forsvaret fandt sted i efteråret 2015

Handlestrategier og værdier

- **Stemme:** Du bruger din ytringsfrihed til at komme med kritik internt på arbejdspladsen, videre i (samarbejds-)systemet eller i offentligheden
- **Exit:** Du forlader projektet, teamet, arbejdspladsen eller faget, hvis forholdene ikke lever op til forventningen. Lydløs handling
- **Loyalitet:** Du afventer bedre forhold og fortsætter arbejdet
- **Resignation:** Du 'lider i stilhed' og trækker dig væk fra deltagelse/engagement på arbejdspladsen
- **Kynisme:** Du udfører kyniske handlinger og udviser distance

Kilde: Pelle Korsbæk Sørensen, Phd. Tilrettet af Trine Vinther Larsen, journalist på Børn&Unge. Inspireret af Hirschmans bog 'Exit, voice and loyalty'.

Selvcensur og frygt for repressalier

Ytringsfrihedsundersøgelse, DM

- Spørgsmål: *"Har du holdt kritik af forhold på din arbejdsplads tilbage på grund af frygt for repressalier?"* (n 1708)
- Svarene viser, at lidt over hver femte, 21 %, af respondenterne har holdt kritik tilbage på grund af frygt for repressalier. 72 % svarer 'Nej' og 7 % 'Ved ikke'
- Selvcensur og selvoplevet, negativ, arbejdsrelateret stressbelastning

Bevægelse væk fra deltagelse

- Min afhandling kommer via såvel kvantitative undersøgelser som moralfilosofiske overvejelser frem til, at flere faktorer relateret til selvcensur, resignation og usikkerhed i arbejdslivet kan være med til at påvirke medarbejderen i negativ retning ift. psykisk arbejdsmiljø
- Dette er ikke en 'smoking gun', men en opfordring til videre undersøgelse!

Skandinavisk og international forskning

- Interessant skandinavisk og international forskning undersøger det, der på engelsk beskrives som: 'moral distress' og 'moral stress'. Disse er oftest udført blandt sundhedspersonale, men også andre faggrupper er undersøgt, særligt dem tæt på borgere, klienter, patienter.

'Moral distress'

- Skønt den direkte oversættelse er svær, kan begreberne forstås nærmest intuitivt
- Moralsk - ubehag, -bekymring, -belastning og -stress kan opstå i de situationer, hvor **'medarbejdere har en afgjort holdning til, hvad de bør gøre, men ikke føler, at de kan udføre denne handling'** (Se fx Jameton, A. (1984); Lützén, Cronqvist, Magnusson & Andersson (2003) for en beskrivelse af begrebets tilblivelse)

Inspiration hentet fra undersøgelser blandt sygeplejersker/sundhedspersonale

- Særligt er sundhedspersonale – og ofte sygeplejersker – undersøgt i de undersøgelser, jeg henter videnskabelig inspiration fra
- *"[moralsk stress] opleves, når sygeplejersker er bevidste om, hvilke etiske principper der er på spil i en specifik situation, og eksterne faktorer forhindrer dem i at træffe en beslutning, som vil reducere konflikten mellem modstridende principper"* (Lützén, Cronqvist, Magnusson og Andersson 2003:314, egen oversættelse)
- Moralsk bekymring og moralsk stress i arbejdslivet baserer sig **på en etisk fordring, som ikke kan udleves**. Kan denne forståelse udvides til også at handle om andre etiske værdier? Og hvad med andre faggrupper?
- I min afhandling undersøgte jeg ikke selv faggruppen sygeplejersker, men højtuddannede vidensarbejdere

Frygt, uro og usikkerhed

- Hvad undersøgelser ser ud til at kunne enes om, er, at der er tale om en psykologisk tilstand, der er defineret ved **en frygt eller uro hos individet, der skyldes usikkerhed** om, hvorvidt han eller hun er i stand til at udleve sine egne moralske forpligtelser, skriver Reynolds, Owen og Rubenstein (2012)
- Frygt for repressalier: selvcensur og identitet
- Jeg vil koble disse forståelser (moral distress) med værdier om (demokratisk) deltagelse og 'stemmebegrebet' (voice). Således kan udbredelsen af disse komplekser ses ift. til flere faggrupper

Etiske dilemmaer på to niveauer – på vej mod en ny analyse?

- **Første led:** Hverdagsdilemmaer bundet til arbejdet og professionen
- **Andet led:** Dilemmaer bundet til begrænsninger i organisationen. Er der en åbenheds- eller lukkethedskultur (tavshedskultur). Hvordan bliver den medarbejder, der ikke vil stå model til de kritisable forhold eller de uholdbare situationer mødt og lyttet til?

Paradoks

- Er den demokratisk indstillede medarbejder særligt udsat?

Litteratur (udvalg)

- Billede: Pelle Korsbæk Sørensen, tak til Terapi Tryk
- FTF (2012). 'FTF Dokumentation 7: Ytringsfrihed i en krisetid'
- FTF (2016). Hver anden frygter firing. Kilde: <http://www.ftf.dk/aktuelt/ftf-analyse/artikel/hver-anden-frygter-firing/>
- Hirschman, Albert (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, MA.: Harvard University Press
- Jameton, A. (1984). *Nursing practice: The ethical issues*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Kim Lützn, Agneta Cronqvist, Annabella Magnusson & Lars Andersson (2003). "Moral Stress: Synthesis of a Concept." *Nursing Ethics*, 10(3):312-322
- Martinsen, Kari (2012). *Løgstrup & sygeplejen*. Aarhus: Klim
- Pateman, Carole (1974/1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reynolds, Scott J., Bradley P. Owens & Alex L. Rubenstein (2012). "Moral Stress: Considering the Nature and Effects of Managerial Moral Uncertainty." *Journal of Business Ethics*, 106(4):491-502.
- Sørensen, Pelle Korsbæk (2015). "Moralsk stress : En arbejdslivsanalyse af psykisk arbejdsmiljø, deltagelse og retfærdiggørelsesprocesser blandt højtuddannede vidensarbejdere i Danmark"
- Walzer, Michael. *Spheres of justice: A defense of pluralism and equality*. Basic Books, 2008.
- Willig, Rasmus. *Afvæbnet kritik*. Hans Reitzels Forlag, 2016.
- Willig, Rasmus. *Umyndiggørelse*. Hans Reitzels Forlag, 2009.
- Willig, Rasmus, and Pelle Korsbæk Sørensen. "Kritik som etik." *Pædagogers Etik*. BUPL, 2010.

For spørgsmål eller flere kilder skriv til Pelle Korsbæk Sørensen: pelle@socsci.aau.dk